

Olay Csaba

HATÁSTÖRTÉNET ÉS ÉRTELMEZÉS

„Könyvem tézise az, hogy a hatástörténeti mozzanat a hagyomány megértésében mindig szerepet játszik, ott is, ahol tért hódított a modern történeti tudományok metodikája, amely a történetileg létrejöttet, a történetileg öröklöttet »objektummá« változtatja, melyet úgy kell megállapítani, mint valami kísérlet eredményét” (IM 15) – írja Gadamer az *Igazság és módszer* 2. kiadásának előszavában.¹ Pusztán az a tény, hogy főműve tömör jellemzésében említi a hatástörténet fogalmát, azt mutatja, hogy megítélése szerint saját gondolkodásának egyik legjellemzőbb alakzatáról van szó. Ezt az értékelést több értelmező osztja – így pl. mindazok, akik Gadamer kapcsán hatástörténeti hermeneutikáról beszélnek² –, és akár néhány előzetes utalással is könnyen indokolható. Gadamer filozófiai programjának egyik lényeges elemét alkotja a historizmus-kritika, ami rekonstruálható olyan lépésként, mely a történeti tudat immanens bírálattól a hatástörténet, ill. hatástörténeti tudat gondolatához vezet. Ez a kritika részben olyan eredményeken alapszik, melyek egyben a módszer, a módszeres ellenőrizhetőség eszményének korlátozottságára is irányulnak, legalábbis bizonyos területeken, köztük a szellemi tudományokban. A hatástörténet továbbá, amennyiben a historizmus-kritikához kapcsolódik, nem független a megértés történetiségének Heidegger-től származó elemzésétől, Gadamer egyik legfontosabb filozófiai kapcsolódási pontjától. Végül a hatástörténet az alapja annak az első hallásra meglepő, sokat idézett megjegyzésnek, hogy a megértés, értelmezés inkább történés, mint cselekvés (IM 22). Az alábbiakban a hatástörténet gondolatát vizsgáljuk, mégpedig elsősorban az értelmezés jelenségéhez való viszonyában. Mint látni fogjuk, a hatástörténet Gadamernél többretegű, ill. többjelentésű. Ezt a gondolatot a szisztematikus átgondolás igényével elemezzük, mint Gadamer gondolati pozíciójának alapvető, de részben problematikus mozzanatát. Jelen tanulmány így egyrészt immanens elemzése Gadamer értelmezésfelfogásának, másrészt viszont Gadamer álláspontjának elemzésével általában véve az értelmezés jelenségére irányul. Ezen viszonyok megvilágításához tisztázni kell az előfeltevéseket és hangsúlyokat, melyek Gadamer álláspontját jellemzik – erre végig törekedni fogunk.

Tézisszerűen megelőlegezve az alábbiakat, Gadamernél a következő problematikus mozzanatok mutatnak meg: egyrészt felfogásában két, egymástól elválasztható értelmezéskoncepció feszül egymásnak, melyek lényeges vonásokban különböznek, másrészt a hatástörténeti értelmezésfelfogás tárgyi nehézségekhez vezet, amennyiben a hatástörténet gondolata túlhangsúlyozza a megértésfolyamatban a megértendő értelemalakzatot az értelmező rovására. Külön kérdés, hogy a különbségek szigorúbb értelemben ellentmondanak-e egymásnak, vagy pusztán eltérő mozzanatokat hangsúlyoznak. Az egyik koncepció azt állítja, hogy az értelmezés lefolyásában döntő szerepe van a múltnak, ill. annak, ahogy a múlt az értelmezőben hatást fejt ki. Az értelmezés ebben az értelemben hatástörténeti esemény, ahol a hangsúly sokkal inkább történés-jellegre esik, mint a saját aktivitásra. A másik koncepció szerint az értelmezés nem más, mint az értelmezett mű – szöveg, műalkotás, értelemalakzat – sajátos perspektívából történő megszólaltatása, kifejezett megjelenítése, „színrevitele”, ami nélkül

¹ Gadamer *Igazság és módszerére* IM rövidítéssel és az oldalszám megadásával fogok hivatkozni, esetenként a fordítás módosításával, művei összkiadására GW rövidítéssel, kötet- és oldalszámmal.

² Ld. pl. a „Hermeneutik der Wirkungsgeschichte” megfogalmazást (Figal 1996, 23); továbbá: „Es gibt indes in *Wahrheit und Methode* einen Begriff, der alle anderen an Bedeutung überragt... : der Begriff der Wirkungsgeschichte.” (Grondin, 2000, 144). U. Tietz szerint a hatástörténet fogalma „a gadameri hermeneutika szisztematikájának magja” (Tietz, 76).

a mű nem válik hozzáférhetővé, nem jelenik meg egyáltalán. Az utóbbi felfogás ezzel két lényeges, összefüggő tézist képvisel, amit a művek labilis adottságmódjának és az értelmezés kikerülhetlenségének nevezhetünk. Az első állítás arra vonatkozik, hogy művek, szövegek, értelemalakzatok önmagukban mintegy befejezetlenek, inkomplettek, félkészek, és befejezettségükhöz, ahhoz, hogy számunkra hozzáférhetővé váljanak, szükség van az értelmezői erőfeszítésre.³ A másik tézis az értelmező álláspontjáról fogalmazódik meg, és azt mondja ki, hogy az értelmezés nem kerülhető meg, nincs közvetlen hozzáférés a művekhez, szövegekhez. Látható, hogy a két állítás egyazon körülményt fejezi ki: egyszer az értelmezés tárgyának adottságmódját, másodszer az értelmező számára való hozzáférhetőséget hangsúlyozva. Mármost a Gadamer-nél található két koncepció szembeállítására nem jelenti feltétlenül azt, hogy értelmezés-elmélete nem konzisztens, viszont az a kérdés felvetődik, hogyan indokolható tartalmilag az egymástól független felfogások összekapcsolása. Az alábbiakban azt a tézist képviseljük, hogy az értelmezés, mint kifejezett megjelenítés felfogás, termékenyebb. Túl ezen, maga a hatástörténet is nehezen értelmezhető alakzatnak bizonyul, ahol a nehézségek egy csoportja a tradíció, illetve a történelem fogalmának nehezen áttekinthető alkalmazásával kapcsolatos, egy másik csoportja pedig azzal a primátussal, amit a hegelianus koncepció a múltnak tulajdonít⁴

A hatástörténet gondolata az *Igazság és módszer* központi részében merül fel, mely a „hermeneutikai tapasztalat elméletének alapvonala”-t tárgyalja. A hermeneutikai jelenség, az értelmezés jelenségének elemzése önmagán túlmutatóan is fontos Gadamernek. Közvetlen jelentősége abban áll, hogy a szövegek értelmezése elemi szinten tartozik az emberi élet éléséhez, amennyiben az élet szempontjából releváns szövegek egyáltalán léteznek. Ilyen szövegekről legkésőbb akkortól beszélhetünk, amikor irodalmi, vallásos és jogi szövegek megjelennek; és a szövegek e három fajtája hagyományosan ösztönözte is a szövegértelmezés tevékenységét. Jelen összefüggésben nem szükséges tárgyalni azt a különben érdekes kérdést, mennyiben eltérő az a mód, ahogy az említett szövegek relevánsak az élet szempontjából. Az értelmezés önmagán túlmutató jelentősége az, hogy Gadamer szerint olyan modellt nyújt, amely képes megvilágítani bizonyos területek igényét arra, hogy „ismeret”-nek, „igazság”-nak tekintsük őket, még ha eltérő értelemben is, mint a természettudományos megismerés esetében. Ennyiben Gadamer törekvése a modern természettudományon kívül eső megismerés-, illetve „tapasztalás-módok” leírása és filozófiai igazolása (IM 21). Példaként felmerül a művészet, a szellemi tudományok, a filozófia és a történelem. A modern természettudomány álláspontjához képest ez a program korlátozó: olyan igazságról van itt szó, „melyet más úton nem lehet elérni, [akkor is], ha ez ellentmond a kutatás és haladás mércéjének” (IM 22). Jelen összefüggésben kevésbé fontos, hogy az elmúlt negyven év tudományfilozófiai fejleményei után egy ilyen gondolat már a természettudományra vonatkoztatva sem túl forradalmi – ezt később Gadamer is látta, és értelmezők is hangsúlyozták.⁵ Ennek az időszaknak az egyik döntő eredménye ugyanis a haladás gondolatának megrendülése, legalábbis kérdéssé válása. Mindez viszont nem feltétlenül érinti az említett területek ismeretként, tapasztalásmódként való értelmezését, azaz Gadamer célkitűzésének pozitív részét.

A hatástörténet tárgyi kontextusa tehát a szövegértelmezés jelenségének elemzése. Magát a kifejezést nem Gadamer alkotja meg, hanem egy bevett szóhasználathoz kapcsolódik. Hatástörténet mellett használja még a „hatástörténeti tudat” kifejezést is, ami sajátos kapcsolatban van az előbbivel – erre alább visszatérünk. Szokásosan, amint utal is rá, a hatástörténet egy mű, esemény

³ Ezt az alapvető meglátást nemrégiben Kisbali László tette szóvá nem túl jóindulatú tanulmányában, abban a formában félreértelmezve Gadamer álláspontját, mintha az felhatalmazná az értelmezőt arra, hogy nyugodtan költözhessen, kitalálhat szöveg helyeket. Mindehhez ld. „Megjegyzések Kisbali hermeneutika tanulmányához” c. írsomat (Olay, 1999).

⁴ Jelen tanulmány így kiegészítése a „Gadamer értelmezésfelfogása” c. dolgozatotnak, mely főként a plauzibilisebb értelmezésfelfogásra koncentrált.

⁵ Ld. összefoglalóan: Weinsheimer, 1–59. o.

fogadtatásának, recepciójának alakulását jelenti különböző korokban, aminek vizsgálatát másodlagosnak, de mindenképpen különbözőnek kell tekinteni magának a műnek, eseménynek a vizsgálatához képest. A fogalom bevezetését Gadamer gondolatmenetében közvetlenül a historizmussal szemben megfogalmazott ellenvetés előzi meg: mely szerint az megfeledezik saját történetiségéről. Az ezzel szembeállított „valóban történeti gondolkodás” számot vet saját történetiségével, és ebből adódik az a követelmény, amit Gadamer „hatástörténet”-nek nevez: „A dolog jellegének megfelelő hermeneutika magában a megértésben kellene hogy kimutassa a megértés valóságát” (IM 213). A hatástörténet eszerint azzal kapcsolatos, hogy az értelmező nem egy történelmen kívüli, neutrális perspektívából viszonyul az értelmezés tárgyához. Ehhez képest meglepő, hogy Gadamer a hatástörténet bevett jelentését alkalmazza fejtegetésében. Vonatkozó tézise: tévedés másodlagosnak tekinteni egy hatástörténeti kérdésfeltevést, mivel arra mindig szükség van, mégpedig egy torzító közvetlen viszonyulás korrekciójaként. A közvetlen viszonyulás nem más, mint a közvetlenül a műre irányuló vizsgálódás. Gadamer nem fejt ki, mi a viszony az értelmező történetiségeként értett hatástörténet és a művek, események fogadtatásának története között. Támpontot ad viszont, hogy elméleti jellegű követelményről beszél, azaz nem olyan előírásról vagy szabályról, amit minden további nélkül valóra lehetne váltani, hanem inkább bizonyos viszonyok tudatosításáról. A tudatosítás itt a megvalósítható előírással, teendővel áll szemben. Viszonyok tudatosításának lehetőségéből nem következik, hogy azok valahogyan megszüntethetők, illetve megváltoztathatók. A hatástörténet figyelembevételére így nem része a megértésfolyamatnak, hanem utalás a lehetséges más értelmezői perspektívákra, és ezáltal hangsúlyozása a saját értelmezői perspektíva sajátosságának. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a hatástörténet gondolata a szellemtudományos munka, a szövegértelmezés önértelmezésére vonatkozik: „tanuljuk meg helyesebben érteni önmagunkat” (IM 214). Ugyanennek a másik oldala az, hogy nem következik semmi előírászerű a hatástörténet alapelvéből – olyan elvről van itt szó, aminek nincs valamiféle teendő formájában közvetlen megfelelője az értelmezés gyakorlatában, mint pl. a szöveg tagolása elvének vagy a rész és egész egymásra utaltsága elvének.

Mindez azonban még nem feltétlenül indokolná tartalmilag egy új kifejezés bevezetését. Ha a hatástörténet nem jelent többet, mint hogy minden értelmezés egy sajátos értelmezői szituációból, perspektívából jön létre, mégpedig úgy, hogy ez a sajátos értelmezői perspektíva, mint olyan, nem tudatosul az értelmezőben, akkor nem világos, miért nem elég történetiségről, történelemről beszélni. Legalábbis felvethető, hogy tartalmilag nem indokolt Gadamer fogalomhasználat. Az ellenvetés voltaképpen a hatás mozzanatára, értelmére kérdez rá. A hatás a hatástörténetben az eddigiek alapján az, hogy az értelmezői szituáció sajátosságai, vagyis az értelmező előfeltevései, gondolati sémái, előítéletei nem saját teljesítményei, hanem máshonnan származnak, mégpedig számára javarészt nem tudatosított módon. Gadamer alapvetőbb értelemben szól erről, felfogása azonban nem világítható meg pusztán azzal, hogy figyelembe vesszük a „hatástörténeti tudat” megfogalmazást. E kifejezés kétértelműségét maga Gadamer jelzi, és ezzel egyúttal megadja a hatástörténethez való viszonyát is: „a hatástörténeti tudat fogalma, ahogy én használom, bizonyos kétértelműséget mutat. Kétértelműsége abban áll, hogy egyrészt a történelem által előidézett és a történelem által meghatározott tudatot, másrészt pedig magának ennek az előidézettségnek és meghatározottságnak a tudatát jelenti.” (IM 15). Ez a kettősség azonban nem hoz új tényezőket az értelmezői perspektíva történetiségének gondolatához képest.

A hatástörténetben a hatás mozzanatának alapvetőbb értelmét abban kell keresni, amit Gadamer egyes helyeken „hagyománytörténet”-nek nevez: ez az újabb és újabb értelmezésekben mindig másként konkretizálódó hagyomány gondolata. „Magát a megértést nem annyira a szubjektivitás cselekvéseként, hanem egy hagyománytörténetbe való bekerülésként kell elgondolni, melyben szüntelen közvetítés van a múlt és a jelen között.” (IM 207) Ez a gondolati alakzat viszont Gadamernél két fontos és az értelmezői perspektíva gondolatához képest új tényezőt tartalmaz. Egyrészt az értelmezések

sokféleségében identitását megőrző mű, ill. értelemalakzat gondolatát – ami voltaképpen összetartozik a sajátos értelmezői szituációk sokféleségével. Másrészt, az eddig és a nyitott jövőben újra és újra érvényesülő klasszikus hagyománytartalom gondolatát. Különösen az utóbbi, az emfatikus tradíció az, ami nincs tárgyilag összekapcsolva az értelmezés történetiségeként értett hatástörténettel, viszont éppen ezt lehetne méltán *hatástörténetnek* nevezni: így a klasszikus szövegekből álló tradíció újra- és újraaktualizálódásaként lenne értelmezhető. Fontos látni, hogy ez a két mozzanat eltérő összefüggésekből származik: a sokféle értelmezésben is állandó mű koncepcióját Gadamer lényegében a művészet igazságigényének elemzésében, a műfogalomhoz, illetve a színdarab és a zenemű bemutatásához kapcsolódva fejti ki. Az érvényesülő és a különböző értelmező jelenek számára érvénnyel bíró (klasszikus) mű, illetve hagyomány gondolata inkább a felvilágosodás-elemzés keretében alakul ki – nem függetlenül attól a törekvéstől, hogy a historizmus távolságtartó viszonyulása helyett a jelen életviszonyt alakítsa ki saját múltjához. Ennek alapja Gadamer fő problémája a historizmussal, vagyis, hogy az a lehetséges objektivitást kutatva feladja, megszünteti az élet szempontjából alapvetően fontos viszonyulást a múlthoz, jelen és múlt szerves összefüggését.

A két gondolat egy olyan vonásban egyezik meg, ami összemossa kissé egyéb különbségeiket. Mindkét esetben valamilyen mássághoz való viszonyról van szó, ahol az, ami saját, elfedi ezt a másságot. Talán ezért nem különbözteti meg az elemzők döntő többsége ezt a két koncepciót. Egy további ok lehet az, hogy voltaképpen egyazon jelenség eltérő aspektusairól van szó, csak míg az egyik szempont az értelmezés leírása felé vezet, a másik kiindulópontjává válik egy átfogó, Hegelhez kapcsolódó elméletnek a szellem történeti életéről. Ez utóbbi törekvésnek visszatérő formulája a szellem önfelismerése a másletben (IM 34; 243). Ez az aspektus tartozik a hatástörténet emfatikus fogalmához. Alaposabban szemügyre véve, a helyzet még az egyszerű kétértelműségnél is bonyolultabb: erős értelemben az értelmezés, mint a hagyomány érvényesülése nem nevezhető értelmezésfogalomnak, mert alapjában véve nem arra vonatkozik, hogy az értelmezésfolyamatban mi történik, hanem arra, hogy kívülről nézve mi válik lehetővé az értelmező tevékenysége révén. A hagyomány érvényesülése olyasmí, ami az értelmező szempontjából így nem írható le. Csak ezért tudja Gadamer előtérbe állítani a passzív mozzanatokat. Az értelmezés mint a hagyomány érvényre jutása voltaképpen rátelepszik az értelmezésfolyamatra, anélkül, hogy ez a két szempont kellőképpen meg lenne különböztetve. Azt a módot, ahogy – a hegelí gondolatra emlékeztetően – a hagyomány mintegy feltétlenül érvényesül, nevezhetjük a „hagyomány cselé”-nek. Mindazok a bírálókat, melyek Gadamert azért érik, mert az egyén, a kritikus gondolkodás, az értelmező súlyát feladja, illetve csökkenti az érvényesülő tradíció javára, voltaképpen helyesen érzékelik ezt a mozzanatot, de nem látják pontosan a tárgyi összefüggést, amennyiben ezt az értelmezéskoncepcióra vonatkoztatják. A szokásos korrekciós javaslat abban áll, hogy elég megerősíteni az egyén, az értelmező helyzetét, és máris megoldódik Gadamer túlkapása. A fenti kifejtést követve viszont ez valójában nem érinti az értelmezéseméletet. A hagyomány érvényesülése ugyanis csak az értelmező tevékenysége révén lehetséges. Ennyiben a hagyomány olyasmí, ami csak értelmezői erőfeszítés révén válik egyáltalán adottsággá – ezt a viszonyt fejti ki az a gondolat, hogy a műalkotások bemutatásra vannak utalva. Hogy azután az így adottsággá vált hagyomány érvényesül-e abban a további értelemben, hogy „igaz”-nak, „releváns”-nak bizonyul, ez az a kérdés, amit az emfatikus hatástörténet felvet. Hiszen az nyilvánvaló, hogy az értelmező elengedhetetlen, ha csak értelmezés révén válik a hagyomány jelenlővővé. De az nem nyilvánvaló, miért kellene a hagyománynak mindig felsőbbrendűnek bizonyulnia. Hogy ez nem így van, azt már egy Gadamer által bevezetett fontos elvnek, a „tökéletesség vélelmének” pusztá létezése is bizonyítja (IM 209.). Az elv voltaképpen értelmezői jóindulatra szólít fel, mégpedig azért, hogy ezzel is óvja az értelmezendő szöveget az idegenségből származó félreértésektől. Ebből az látszik, hogy az értelmezendő szöveg érvényesülése függ az értelmezői erőfeszítéstől, és ezért annak is lehetségesnek kell lennie, hogy minden erőfeszítés ellenére az értelmezés kudarcot vall. Bizonyos pontokon továbbá

Világosság
2002/4–5–6–7

Olay Csaba:
Hatástörténet és
értelmezés

az újításnak is kell, hogy legyen helye és szerepe, bármennyire elismerjük is a folytonosságot. Az érvényesülő hagyomány gondolata árnyékot vet az újítás, változtatás szempontjaira.

A megjelenítésre, újraktualizálásra ráutalt hagyomány gondolatával viszont eljutottunk a tradíció, a hagyomány kérdéséhez általában, amit már pusztán azért is fel kell vetni, mert Gadamer a hagyomány kifejezést több értelemben használja. A hagyomány kettős jelentése érvényességére vonatkozik: egyik értelmében olyan tekintély, mely elvileg belátható, másik értelmében viszont olyasmi, ami megalapozás nélkül érvényes. Nyilvánvaló, hogy mindkettő nem vonatkozhat a szövegértelmezésre.

Mivel jelen összefüggésben a fő törekvésünk inkább az értelmezéselemzés leválasztása a hatástörténet emfatikus gondolatától, ezért csak röviden tárgyaljuk az utóbbihoz közvetlenül kapcsolódó problémákat. A hagyomány jelenségét Gadamer számára a szövegértelmezés szempontjából a következő megfigyelés teszi fontossá: „A szellemtudományi kutatás nem gondolhatja, hogy eljárása teljesen ellentétes azzal a móddal, ahogyan mi, történetileg élő emberek a múlthoz viszonyulunk. [...] mindig benne állunk a hagyományban, s ez a benneállás nem tárgyiasító viszonyulás, mintha azt, amit a hagyomány mond, valami másként, idegenként képzelnénk el – ellenkezőleg: eleve a sajátunk, mintakép vagy elretentő példa, önmagunk újrafelismerése, melyben későbbi történeti ítéletünk már aligha lehet megismerés, hanem a hagyomány teljesen elfogulatlan magunkhoz alakítása” (IM 201). Ezzel az a mód, ahogy a hagyomány létezik és továbbadódik, meghatározó analógiába kerül a szövegértelmezéssel. A hagyomány létezési módját viszont Gadamer olyan állandó újraérvényesülésként írja le, ami külön feladatként nem tudatosodik. Ezen a ponton lép előtérbe az az ingadozás, amit a hatástörténet kapcsán említettünk: a szövegértelmezés így hol a hagyomány történése, hol pedig értelmezői erőfeszítés révén egy hagyománytartalom kifejezett megjelenítése.

Az emfatikus hatástörténet tehát az a gondolat, hogy a mindenkori jelen valami más hatásának tekintendő, mégpedig valamilyen értelemben a múlt hatásának, eredményének. Ebben az értelemben utal Gadamer Hegel azon gondolatára, hogy minden szubjektivitásban ki kell mutatni az azt meghatározó szubsztancialitást. A hermeneutikai „szituáció megvilágítása, azaz a hatástörténeti reflexió is befejezhetetlen, de ez a befejezhetetlenség nem a reflexió elégtelenségét jelenti, hanem a lényegében rejlik a történeti létnek, amely mi vagyunk. *A történeti lét azt jelenti, hogy sohasem oldódunk fel az öntudásban.* Minden öntudás előzetes történeti adottságokból emelkedik ki, melyet Hegel nyomán szubsztanciának nevezünk, mert minden szubjektív véleményt és viselkedést hordoz, s ezzel előre kijelöli és körülhatárolja azokat a lehetőségeinket is, hogy egy hagyományt a maga történelmi másságában megértsünk. A filozófiai hermeneutika feladatát ezek szerint egyenesen így jellemezhetjük: annyiban vissza kell mennünk a szellem hegeli fenomenológiájának útján, hogy minden szubjektivitásban ki-mutatjuk az azt meghatározó szubsztancialitást” (IM 214). A Hegel-utalást Gadamer nem fejti ki, de a szöveghely többek között kínál egy lehetséges értelmezést arra, hogy hogyan értendő a hatástörténet hatásjellege: a jelen egyfajta önállótlanágát fogalmazza meg, amennyiben a mindenkori jelen egy olyan múlt, illetve hagyomány eredménye, amivel nincsen vagy nincsen teljesen tisztában.

Gadamer mindenestre nem követi Hegelt két döntő mozzanatban, melyek egyaránt a fejlődés gondolatának feladásával függenek össze. Egyrészt bizonyos művek kitüntetetté válnak, mégpedig azáltal, hogy képesek tradícióképzővé válni, azaz Gadamer kifejezésével „klasszikus” művek. Hegelnél a fejlődésre építő történetfilozófiai konstrukció miatt elgondolhatatlan ilyesmi, mivel az egyes művek azzal egyidejűleg válnak meghaladottá, ahogy saját koruk meghaladottá válik. Ezzel szemben Gadamernél a klasszikus művek klasszicitása éppen abban áll, hogy azokat nem lehet meghaladni: azáltal bizonyulnak klasszikus műveknek, hogy kiszakadnak az egymást meghaladó korok egymásutánjaként felfogott fejlődés sémájából, és így minden elkövetkező kor számára „egyidejűvé” válnak.⁶ Másrészt a történelem folyamata, aminek Hegelnél egy meghatározott menete van,

⁶ Ld. az „Az esztétikai időbelisége” című fejtegetéseket (IM, 100–103).

Gadamernél nyitott történevé válik, melynek nincsen meghatározott célja és vége. A történelem eszerint nem más, mint a tradíciót képező klasszikus szövegek újra- és újraérvényesülése, konkrét értelmezésekben. A történelem ilyen szemléletével függ össze Gadamer viszonya az abszolút tudás gondolatához: Hegel programjából ezt nagyon határozottan feladja. Ezt fejti ki a hermeneutikai tapasztalat elemzése, ahol a minden mozzanatában áttetszővé vált tudás lezártóságával szemben a tapasztalásra való képesség nyitottsága áll. Az abszolút tudás igényének alapvető korlátja Gadamer számára a teljes transzparencia, áttetszőség elérhetetlensége – ez utóbbit a történeti lét korábban adott jellemzésével mutatja meg. Másrészt a tapasztalatra való nyitottság megfelelője a másik más-sága, azaz a másik véleményének lehetséges igazsága iránti nyitottság.

Gadamer álláspontjára nézve nem is annyira a tradíció-fogalom tágassága jelent tartalmi nehézséget, mint inkább a folyamatosság erős feltételezése. Gadamer leírása nagyon háttérbe szorítja az egyes hagyományok eltűnésének, megtörésének lehetőségét, ugyanakkor túlhangsúlyozza a kontinuitást. Eلسzórt megjegyzésekben persze elismeri ezt a lehetőséget – „az ember lényegéhez nyilvánvalóan hozzátartozik az is, hogy szakítani tud a hagyománnyal, képes azt bírálni és feloldani” (IM 17) –, úgy tűnik azonban, hogy a végső szó mégis a hagyomány állandó, és lényegében változatlan, azaz folyamatos továbbtörténeése.

Összegezve elmondhatjuk, hogy Gadamert a történelem elsősorban nem mint egy sajátos tudományt, a történetírást a tárgya érdekli. Az a meggyőződés mérvadó számára, hogy mindaz, amit történelmi eseményként és folyamatként le tudunk írni, előfeltételez egy olyan tárgyiasító viszonyulást, amire saját magunkkal szemben teljesen sosem vagyunk képesek. „Hatástörténet” néven filozófiailag mindaz jelentős, ami tisztázatlan módon a múltból származva kitölti azt a jelent, ami szintén tisztázatlan módon mi magunk vagyunk. Eszerint a valódi történelem sosem az, ami előttünk van, ami tárggyá tehető, amire a történész könnyen ráirányíthatja pillantását, hanem az, ami nehezen tudatosítható módon bennünk hat. A tudatosításra mássága révén különösen jó alkalmat ad a hagyomány értelmezésének szituációja. Ebben a kvázitörténelem elképzelésben a történelem a hagyomány értelmezések jelenik meg mint a hagyomány másságának érvényesülését gátló saját előítélet.

Láttuk, hogy Gadamer nem vállalkozik kifejtetten egy történelemelmélet megalkotására. A hatástörténet gondolatának azon dimenziója, mely egy történelemkonceptió felé mutat, voltaképpen csak koncepciózus kibontása a szövegértelmezés szituációjából annak a mozzanatnak, hogy az értelmező nem tabula rasa, nem egy sajátosságoktól mentes pólus. Ugyanakkor az a hegelianus irány, melyben Gadamer mindezt megfogalmazza, nem következik minden további nélkül a szövegértelmezés általa megelőzőleg adott leírásából, sőt a fenti megfontolások alapján inkább attól elkülönítve kell továbbgondolni.

BIBLIOGRÁFIA

- G. FIGAL: Der Sinn des Verstehens. Stuttgart, 1996.
 H.-G. GADAMER: Igazság és módszer. Budapest, 1984.
 J. GRONDIN: Einführung zu Gadamer. Tübingen, 2000.
 OLAY Cs.: „Megjegyzések Kisbali László hermeneutika-tanulmányához” In: *Holmi* 1999. június
 „Gadamer értelmezésfelfogása”; *Vulgo* II./3–4–5.
 U. TIETZ: Hans-Georg Gadamer zur Einführung. Hamburg, 1999.
 J.C. WEINSHEIMER: Gadamer's Hermeneutics. A Reading of Truth and Method. New Haven, 1985.

Világosság
2002/4–5–6–7

Olay Csaba:
Hatástörténet és
értelmezés